



**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

FILOLOGIK TADQIQOTLARNING YANGI BOSQICHI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR

III XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2025-yil, 21-OKTABR

BUXORO – 2025

ANJUMAN DASTURIY QO'MITASI

- | | | |
|-----|----------------|--|
| 1. | B.B. Ma'murov | - Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais; |
| 2. | Z.M. Muqimov | - Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini; |
| 3. | G.R. Akramova | - Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, a'zo; |
| 4. | X.A. Xaitov | - Tillar fakulteti dekani, a'zo; |
| 6. | U.S.Amonov | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo; |
| 7. | D.B.Axmedova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo; |
| 8. | G.B.Rustamova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 9. | G.R.Mirxanova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 10. | R.A.Saidova | O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo; |
| 11. | Y.U.Nurova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 12. | Sh.Sh.Nizomova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 13. | N.H.Hojiyeva | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 14. | M.U.Usmonova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo; |
| 15. | N.A.Bafoyeva | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo; |
| 16. | N.O. Avazova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo; |
| 17. | S.T. Latipova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo |

ILMIY ANJUMANNING TASHKILIIY QO'MITASI

- | | | |
|-----|-----------------|---|
| 1. | M.M. Bafayev | - O'quv ishlari bo'yicha prorektor, rais; |
| 2. | M.L. Umedjanova | - Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor, rais muovini; |
| 3. | U.S. Amonov | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo; |
| 4. | F.R.Rustamov | Tillar fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari |
| 5. | L.F. Sharipova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo; |
| 6. | M.Y. Ro'ziyeva | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo; |
| 7. | Sh.M. Istamova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 8. | M.B. Sharipova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 9. | G.B. Rustamova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 10. | R.R. Xalilova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo; |
| 11. | M.U. Usmonova | O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo; |
| 12. | F.K. Nurova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo; |
| 13. | N.N. Mirjonov | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo; |
| 14. | M.Y. Latifova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo; |
| 15. | M.A. Tilavova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo; |
| 16. | M.V. Jabborova | - O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo. |

To'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda "2025-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 496-sonli buyrug'i rejasida belgilangan tadbirlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan "Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas'ul muharrir:

G.B. Rustamova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Taqrizchilar:

D.S. O'rayeva - filologiya fanlari doktori, professor

F.S. Safarova - filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

I SHO'BA. ZAMONAVIIY TILSHUNOSLIK VA AMALIYOTI MASALALARI

SOTSIOPRAGMATIKANING SHAKLLANISHI VA UNING LINGVISTIK ASOSLARI

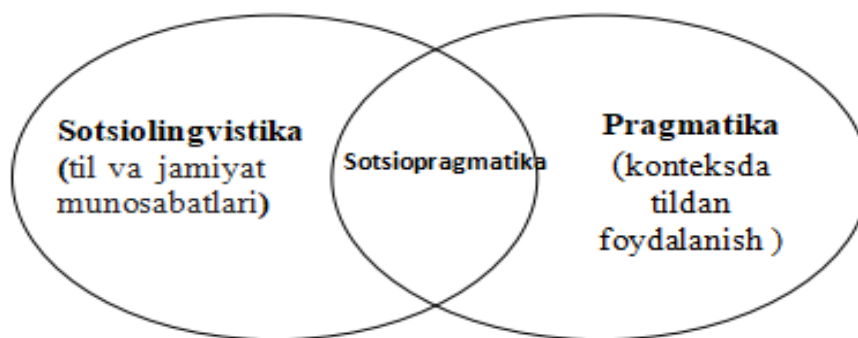
Yuldosheva Mashxura

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalari universiteti
Namangan manzili Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sotsiopragmatikaning tilshunoslikdagi shakllanish jarayoni, uning asosiy lingvistik manbalari hamda ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Tilshunoslikning sintaksis, semantika va pragmatika kabi bo'limlaridan farqli ravishda, sotsiopragmatika til birliklarining ijtimoiy kontekstdagi qo'llanishini o'rganadi. Maqolada so'zlovchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofa (*D* – distance), ijtimoiy kuch (*P* – power) va nutq og'irligi (*R* – rank) kabi parametrlarning kommunikativ strategiyalar va madaniy me'yorlarga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: sotsiopragmatika, pragmatika, sotsiolingvistika, til va jamiyat, muloqot madaniyati, ijtimoiy masofa (*D*), kuch (*P*), nutq og'irligi (*R*), hurmat strategiyalari, madaniyatlararo kommunikatsiya, o'zbek nutq madaniyati.

Tilshunoslik tarixida dastlabki bosqichlarda fonetika, morfologiya, sintaksis va semantika kabi yo'nalishlar til tizimining formal va qoidaviy tomonlarini o'rganishga qaratilgan edi. Ammo tilning ijtimoiy funksiyasi va muloqotdagi vazifasi uzoq vaqt davomida e'tibordan chetda qoldi. XX asr o'rtalarida pragmatika alohida yo'nalish sifatida shakllanib, tilning qo'llanish jihatini, ya'ni ma'no kontekstda qanday yaratilishi va anglanishini o'rganishga yo'naltirildi.[1, 230] Biroq, pragmatika umumiy kommunikativ qonuniyatlarni izohlash bilan cheklanib, madaniyatlararo farqlarni va ijtimoiy omillarning ta'sirini to'liq yoritib bera olmas edi. Shu bois, keyingi bosqichda sotsiopragmatika shakllanib, u pragmatika bilan sotsiolingvistika oralig'idagi integrativ fan sifatida tilshunoslik tizimiga kiritildi [2, 67]:



1-chizma. Sotsiopragmatikaning shakllanishi.

Bundan ko'rinadiki, Sotsiopragmatika – turli madaniy va ijtimoiy kontekstlarda tilning qo'llanilish usullarini o'rganuvchi soha bo'lib, bu tilning lokal ijtimoiy sharoitlar, ya'ni an'analar, qadriyatlar, norma-me'yorlar bilan uyg'unlashgan holda qo'llanishini tahlil qiladi.

Pragmatika va sotsiolingvistika o'rtasidagi interaktsion munosabatlar ijtimoiy kontekstlarda olib boriladigan pragmatik tahlillar orqali aniqlanadi. Shu kesishish nuqtasida sotsiopragmatika sohasi shakllanib, sotsiolingvistika va pragmatikaning integrativ aspektlarini chuqurroq yoritadi.

Sotsiopragmatika tilning ijtimoiy muhitda qanday ishlashini o'rganadi. U so'zlovchilar o'rtasidagi *masofa*, *mavqe*, *yosh*, *jins*, *ijtimoiy rol*, *hurmat* va *kuch* nisbati kabi ijtimoiy ko'rsatkichlarning nutq tanloviga ta'sirini tahlil qiladi.

Brown va Levinson (1987) o'zlarining mashhur "Politeness Theory" asarida har bir nutq aktini uchta parametr orqali izohlaydi: 1. *D (Distance)* – so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi ijtimoiy yaqinlik darajasi; 2. *P (Power)* – kuch yoki ierarxik ustunlik darajasi; 3. *R (Rank)* – nutq aktining

“og‘irligi” yoki ijtimoiy xavf darajasi. Bu modelga ko‘ra, har bir madaniyatda nutq strategiyasi ushbu o‘lchamlar asosida shakllanadi. [3, 34] Shu sababli sotsiopragmatika til tizimini emas, balki tilning ijtimoiy qo‘llanish mexanizmini markazga qo‘yadi.

Demak, sotsiopragmatika – bu tilshunoslikda pragmatika va sotsiolingvistikaning kesishgan nuqtasida shakllangan integrativ yo‘nalish bo‘lib, u tilning ijtimoiy kontekstdagi ishlatilishini o‘rganadi.

Sotsiopragmalingvistik yondashuvda til faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi tizim sifatida qaraladi. Shuning uchun “hurmat strategiyalari” va “madaniyatlararo kommunikatsiya” tushunchalari bu fanning amaliy ko‘rinishlari hisoblanadi. Ular til vositalari orqali ijtimoiy muvozanatni saqlash, madaniyatlararo farqlarni yumshatish va kommunikativ moslikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, quyidagi jadvalda sotsiopragmalingvistik tahlilning asosiy nazariy tayanch terminlarining izohini keltirib o‘tamiz:

Har bir madaniyatda “hurmat” va “odob” tushunchalari turlicha ifodalanadi. Masalan, ingliz tilida bilvosita so‘rash (“Could you please...”) odob belgisi hisoblanadi, o‘zbek tilida esa *intonatsiya* va *hurmat so‘zlari* (“iltimos”, “marhamat”, “aka/opa”) muhimroq semantik yuk tashiydi [4, 72]. Bu farqlarni chuqur anglash madaniyatlararo tushunmovchiliklarni kamaytiradi va kommunikatsiyani samarali qiladi. Shu bois sotsiopragmatika nafaqat akademik, balki amaliy nutq madaniyatini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Sotsiopragmatika zamonaviy tilshunoslikda yangi bosqichni ifodalaydi. U til tizimini nafaqat

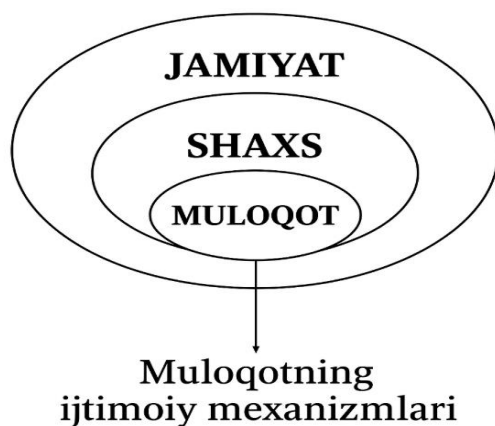
Termin	Izoh
Pragmatika	Til birliklarining kontekstda qanday ishlatilishini, ma‘no yaratilish jarayonini o‘rganadi.
Sotsiolingvistika	Til va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni, dialekt, ijtimoiy qatlam, jins va yosh omillarini tahlil qiladi.
Sotsiopragmalingvistika	Ikkala yo‘nalish tutashgan nuqtada paydo bo‘lgan integrativ fan bo‘lib, ijtimoiy omillarning nutq strategiyasiga ta‘sirini o‘rganadi.
Hurmat strategiyalari	So‘zlovchining muloqotda ijtimoiy me‘yorlarga rioya etish darajasi, til orqali hurmatni ifodalash usullari.
Madaniyatlararo kommunikatsiya	Turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqotda paydo bo‘ladigan semantik, pragmatik va ijtimoiy tafovutlarni o‘rganadi.

lingvistik birliklar majmui, balki ijtimoiy faoliyatning dinamik mexanizmi sifatida talqin etadi. Ushbu yondashuvda til, jamiyat va shaxs o‘zaro uzviy bog‘langan uchta markaziy komponentni tashkil etadi.

Til – insonning ijtimoiy mavjudligi va madaniy tajribasini ifoda etuvchi vosita sifatida, *jamiyat* – shu vositaning ijtimoiy me‘yorlar, qadriyatlar va kommunikativ konvensiyalar orqali shakllanish maydoni sifatida, *shaxs* esa – bu tizimni amalda qo‘llovchi, uni mazmun bilan to‘ldiruvchi faol subyekt sifatida qaraladi. Sotsiopragmatika aynan mana shu “*til – jamiyat – shaxs*” uchligini yagona kommunikativ tizim sifatida o‘rganadi. Chunki muloqot jarayoni nafaqat grammatik va semantik tuzilishlar asosida, balki ijtimoiy maqom, masofa, hurmat, jins, yosh, madaniy me‘yor kabi omillar ta‘sirida shakllanadi. Shu bois sotsiopragmalingvistik tahlil muloqotning *ijtimoiy mexanizmlarini* – ya‘ni, tilning jamiyatdagi funksional harakatini, shaxslararo ta‘sir doirasini va kommunikativ strategiyalarni – ochib beradi.

Bu uchlikning o'zaro bog'liqligi siklik jarayonni tashkil etadi, ya'ni jamiyat tilni shakllantiradi, unga me'yorlar beradi; til o'z navbatida jamiyatning dunyoqarashi va qadriyatlarini ifodalaydi; shaxs esa shu tizim doirasida tilni amaliy muloqotga kiritib, unga yangi ijtimoiy ma'no yuklaydi. Shunday qilib, sotsiopragmatika tilni faol ijtimoiy tizim sifatida tahlil qiluvchi fan sifatida tilshunoslikdagi an'anaviy struktural yondashuvlardan farq qiladi. U muloqotning ijtimoiy mohiyatini ochib berish orqali tilni jamiyatning tirik, o'zgaruvchan va interaktiv mexanizmi sifatida talqin etadi.

Quyidagi chizma aynan shu o'zaro bog'liqlikni – “jamiyat – shaxs – muloqot” tizimining markaziy o'rnini – *muloqotning ijtimoiy mexanizmlari* orqali vizual ravishda ifodalaydi:



2-chizma.

Demak, sotsiopragmatolingvistika tilshunoslikda integrativ yondashuvni namoyon etib, til – jamiyat – shaxs uchligini yagona tizimda o'rganadi va muloqotning ijtimoiy mexanizmlarini ochib beradi. Shu bois bu soha nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi – xususan, ta'lim, madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima, hamda nutq etikasi kabi yo'nalishlarda qo'llanilishi bilan dolzarbdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. – London: Longman. – B. 230.
2. Thomas, J. (1995). *Meaning in Interaction: An Introduction to Pragmatics*. – London: Longman. – B. 67.
3. Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. – Cambridge: Cambridge University Press. – B. 34.
4. Blum-Kulka, S., House, J., & Kasper, G. (1989). *Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies*. – Norwood, NJ: Ablex. – B. 72.
5. Lich, G. N. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman, 1983. – Pp. 10-11.
6. Haugh M., Daniel Z. Kadar. Marina Terkourafi, *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics*. New York: Cambridge university press, 2021. – Pp.4.